

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИМІРИ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ

В. В. Петров

Воєнна безпека — це такий стан захищеності держави проти воєнних загроз та реагування на воєнні виклики, за якого держава має можливості давати повноцінну відсіч державним та недержавним суб'єктам політичних відносин, вороже налаштованим щодо даної держави та її інтересів, які погрожують застосувати проти неї збройні сили та інші жорсткі фактори силового впливу з метою досягнення радикальних змін у її внутрішній та зовнішній політиці.

Хоча майже у всіх словниках термін «воєнна безпека» тлумачать як синонім до терміна «оборонна безпека», слід визнати, що системний підхід до тієї сукупності заходів, дій та вчинків, які разом утворюють «воєнну безпеку», не дає змоги однозначно розрізнати припустимі межі оборони й нападу. Турбуючись про свою безпеку, певна держава може водночас породжувати небезпеки для інших держав (суб'єктів міжнародних відносин). Ця двозначність дістала у фаховій літературі назву «дилема безпеки».

Якісна відмінність воєнних загроз від будь-яких інших полягає у тому, що вони вказують не лише на потенційні можливості завдання непоправних збитків стороною конфлікту, яку, зазвичай, звинувачують у створенні високого «передвоєнного» ступеня напруженості, а й на цілковито реальні наміри від «страшування зброєю» перейти до відкритого воєнного протистояння. Такі наміри більш агресивна (наступальна) сторона конфлікту реалізує, зокрема, розв'язуючи різноманітні провокаційні дії або симулюючи подібні дії з боку супротивника.

Важливим фактором є сприяння світової преси, спроможної легітимізувати дії тієї сторони, яка вдалася до превентивних заходів як цілковито виправданих, «неагресивних» тощо. Інформаційно-пропагандистські кампанії покликані утвердити у громадській думці як власної, так і «ворожої» та третіх країн переконаність у тому, що наявні протиріччя необхідно розв'язувати виключно воєнно-силовими методами, бо усі інші методи, мовляв, остаточно вичерпані. Мова може йти

про виправдання чогось подібного до імунного щеплення, коли «велику хворобу» вдається попередити шляхом провокування хвороби «маленької». Аналогічно, «малі війни» можуть розв'язувати великі держави та їхні союзники з метою попередження розвитку подій у напрямі, небажаному не тільки для цих країн, а й для світу в цілому. Нинішні глобальні миротворці нерідко аргументують приводи для попереджувальних війн (*casus belli*) у дусі ідеології «нового гуманізму», оскільки роль «*casus belli*» дедалі частіше відіграють «права людини».

Такі відомі теоретики, як Ноам Чомський [17] та Ульріх Бек [2] для характеристики цього феномену виправдання війн нетрадиційного типу сконструювали навіть спеціальний термін «*новий воєнний гуманізм*». У офіційно затвердженій у вересні 2002 року «Стратегії національної безпеки США» «новий гуманізм» набув характеру тези щодо прийнятності «війн на випередження», або ж війн «преемптивних» (*pre-emptive war*). «Преємпція» означає випереджальне захоплення або силову дію на випередження, тобто знищення випереджальним чином як найістотнішої загрози, так і всіх супутніх обставин цієї загрози і, головне, — суб'єкта загрози. Зазвичай йдеться про зміну режиму влади в країні або нищення керівництва терористичної організації. Отже, преємпція орієнтована на зміну режиму (Regime Change), на перехоплення національного суверенітету, «невиправданого» з точки зору недотримання міжнародних зобов'язань щодо прав людини, на будівництво «правильних» держав на місці «неправильних» (Nation-Building) [1, 12].

**Петров Валентин
Володимирович** — аспірант Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Йдеться про неоконсервативну доктрину Джорджа Буша, яка намітила стратегію глобальної відповідальності єдиної світової наддержави за підтримання належних «параметрів нового світового ладу». Головними по-

рушниками «порядку» визнані терористи й «держави-невдахи» (failed state), неспроможні самостійно потурбуватися про власну та міжнародну безпеку, й саме тому небезпечні, оскільки вони надають притулок терористичним осередкам. Звідси виникла концепція «глобальної війни з тероризмом» (Global War on Terrorism — GWOT). У грудні 2002 року зазначений документ доповнено «Національною стратегією боротьби зі зброєю масового ураження» (National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction), яка підкреслила важливість «нерозповсюдження» («непроліферації») як універсального приводу для розв'язання США попереджувальних війн.

Ідеологічний (квазірелігійний) вимір зазначеної доктрини самоочевидний, оскільки йдеться про специфічний різновид месіанізму протестантського типу, — «священний» обов'язок «Імперії Добра» завдавати ударів «на випередження» по країнах «вісі зла», де може визріти (або уже визріла) загроза для «Світового Добра» («нового світового порядку»). В основі такої Доктрини — випереджальна дія на одноосібній основі (pre-emption) єдиної у світі наддержави, на тлі якої усі інші держави, якщо вони наважаться діяти без згоди США (тим паче — всупереч їхнім національним інтересам), можуть бути витлумачені як неповноцінні «недодержави».

Зазначена теза є, власне, доповненням до доктрини «ангажування» (від фр. «engagement» — добровільні зобов'язання, угода), яка у західних геостратегіях прийшла на зміну доктрині «відкидання». Фактично догмою у зазначеному контексті стало відоме твердження, що «демократії між собою не воюють», тобто не створюють одна одній загроз воєнного характеру, а навпаки — колективно дбають про власну безпеку. Захистити справедливість такої догми неважко, віднісши до недемократичних будь-яку країну, яка проголосить війну іншій демократії.

Воєнні виклики й небезпеки не обов'язково мають бути пов'язані із початком воєнних приготувань протилежної сторони конфлікту або ж початком воєнних дій. Джерела такої загрози, як правило, приховані від поверхового погляду пересічних громадян, набуваючи характеру:

- гострого зіткнення політичних інтересів людей, соціальних груп, класів, держав або їх коаліцій;
- нерозв'язуваних (з позицій застосування «м'яких» невоєнних методів) протиріч на економічному, соціальному, етнічному або ж релігійному ґрунті;

- виробництва й нагромадження ядерних або звичайних озброєнь та несанкціонованого продажу й розповсюдження таких озброєнь;

- наявності й розгортання масових армій;

- загроз екологічних катастроф унаслідок необережного поводження із різними видами зброї або навмисного використання бойових засобів тощо.

За подібних передумов стираються принципи межі між війнами «на випередження» й кризовим менеджментом, який дедалі більше перетворюється на чільну складову діяльності суб'єктів міжнародних відносин, оскільки саме кризи, порушуючи стан рівноваги і викликаючи значний резонанс у світі, становлять загрозу цілям, репутації й навіть самому існуванню суб'єктів міжнародних відносин. Неунікність криз та їх відчутний вплив на деякі держави світу обумовлюють необхідність практичного керування цим феноменом на всіх етапах його становлення й існування — від зародження до вигасання. Одним із головних заходів, спрямованих на попередження криз або їх найшвидше вигасання, є превентивний менеджмент.

Глобалізація й інформаційна революція істотно збільшили ймовірність різноманітних вразливостей, загроз і ризиків, породивши відчуття непевності й непередбачуваності майбутнього, відсутності раціонального вибору. Усе це дало підстави деяким західним соціологам уже наприкінці 80-х років ХХ століття сформулювати концепцію «світового суспільства ризиків» [2]. Йдеться про суспільство «пізнього капіталізму», у якому зникають, на думку Ульріха Бека й Ніколаса Лумана, не лише такі традиційні основи соціальності, як класові поділи, орієнтація на високопродуктивну працю, природоування багатства тощо, а й виникає відчуття всезагальної небезпеки, страху й непевненості.

З точки зору Ніколаса Лумана, слід розрізняти «небезпеку» й «ризик», оскільки небезпеки існують завжди, адже немає нічого абсолютно надійного, а ризики — це категорія принципової невизначеності, коли доводиться приймати рішення щодо реагування на небезпеку (причому відмова від прийняття рішення — це також рішення). Ульріх Бек визначає ризик як «сучасний підхід до передбачення й контролю майбутніх наслідків людської діяльності» включно із «неумисними наслідками радикальної модернізації» [2].

«Ризиковане суспільство» всіляко заохочує людей до азартних, ризикованих форм поведінки, культивує екстремальний стиль пове-

дінки, але, разом з тим, не здатне проконтролювати такі поведінкові реакції. Ризики перетворилися у сучасному соціумі на переважачу форму політичної мобілізації, у сучасний політичний дискурс, який замінив традиційний. Серед неприємних рис такого суспільства, на думку У. Бека, є також приємні. Зокрема, воно повертає людей до колективізму, оскільки їм доводиться разом долати небезпеки й зустрічати виклики й ризики. У такому суспільстві влада, демонструючи безсилля приборкати ризики, дає суспільству нагоду вимагати від неї відкритості, прозорості механізмів прийняття рішень. Зрештою, створюються приводи для співучасті у прийнятті рішень [2].

Марк Даніель вважає системні ризики (Compounded risk) «новими мета-нормами у мережево-організованому соціумі» (new meta-norm in a networked society) й наголошує на негативних аспектах ризиків, пов'язаних із корпоративними впливами на процеси прийняття рішень: вибір пріоритетів («пріоритизацію»), розміщення ресурсів, вкладення коштів тощо [6].

Згадані соціологічні концепції не залишилися без практичних наслідків на рівні військової політики. Аналіз військово-доктринальних документів низки держав, а також документів міжнародних організацій вказує на розуміння ними превентивності як дій комплексного характеру, спрямованих так або інакше на запобігання війнам, політичним конфліктам і кризам.

До того ж, у наш час термін «війна» (як і тісно з ним споріднений — «революція») часто вживаються у метафоричному переносному розумінні. Тому складається враження щодо характерної відмінності сучасних воєн та воєнних загроз від традиційних у вигляді тісної спорідненості із міжнародним кризовим менеджментом. Такі уявлення є цілковито виправданими, якщо справедливим вважати висновок щодо стирання відмінностей між «війнами» справжніми й тими «малими війнами» збройних інтервенцій — швидкоплинних у часі й «точкових» у просторі, які зазвичай виправдовують інтересами кризового менеджменту. Типовим прикладом такого гострого втручання у «больовій точці планети» є Косовська війна 1999 року.

З погляду пересічних громадян, війна — неприпустиме зло, яке означає терор, нещастя й смерть, а, з погляду фахівців із «кризового менеджменту», війна може тлумачитися як різновид розв'язання заданих конфліктів із використанням «дещо інших засобів». Отже, війна, виходячи із цієї «просунутої»

точки зору, існуватиме доти, доки існуватиме реальна політика, а тому мова може йти лише про легітимацію її цілей та способів провадження, про гуманістичний *casus belli* тощо.

Характерно, що впродовж «холодної війни» США провели близько 200 воєнних інтервенцій, та лише у двох випадках (із Кореєю й В'єтнамом) вони назвали це «війною». А взагалі до «глобальної війни з тероризмом» офіційно вважалося, що США «були на війні» лише 10 разів. Тобто справа тут, радше, у психосемантиці, процедурі найменування, аніж у намаганні відобразити справжній стан речей. Зрештою, за належного бажання, не важко вдатися до певної софістики й довести, що мир — це насправді війна, а жертва — це насправді агресор. Усе залежатиме від так званого фреймінгу — тлумачення телевізійних «картинок», враховуючи, що за вмілої медіації результат перцепції «картинок» залежить не так від точки зору реципієнта інформації, як від її відправника.

Al Jazeera й Arab networks, як і деякі європейські телевізійні мережі, показують з Іраку практично ті самі картини, що й CNN та провідні телеканали США, додаючи при цьому у правому верхньому куточку екрана своєрідні підказки — «Вторгнення» («Invasion»), «Окупація» або «Незаконний напад США й Великої Британії на Ірак» (Illegal U.S. and British assault on Iraq). Водночас американські, канадські й британські телеканали до картинок додають інші слогани: «Війна в Іраку» («War in Iraq»; «War on Iraq») або «Операція визволення Іраку» («Operation Iraqi Freedom»). Підмінюючи у цій офіційно узаконеній назві «Freedom» на «Liberation» («Визволення») можна було отримати абревіатуру OIL («Нафта»), яка, на думку опонентів США, була справжньою метою воєнної операції. Недарма генерал Томмі Франк, який командував Іракською воєнною операцією на початковій її фазі, заявив 25 березня 2003 року із істинно військовою прямоотою: «Медіа — це зброя війни» («The media is a weapon of war»).

У війні з тероризмом перемогу, вочевидь, буде здобуто не застосуванням новітніх високотехнологічних озброєнь, а шляхом інформаційно-культурної експансії. Торжествуватиме принцип Сунь Цзи «підкорити армію ворога, не воюючи, — ось справжня вершина зверхності».

Розчарування застосуванням «чистого примусу», замість терплячого переконування й ставки на «оксамитову гегемонію», висловлює чимало провідних американських політологів.

Інвестиції у позбавлені комерційного присмаку програми Public Diplomacy, у нарощування «м'якої сили» (soft power), заснованої на переконуванні масової аудиторії у привабливості способу життя, на інформаційно-культурному домінуванні часто дають потужнішу віддачу, аніж суто силові (насильницькі) методи воєнного «батога» й економічних «пряників».

Разом з тим відомо, що, наприклад, імперії тримаються не на грубому насильстві. Для цього у жодній з них не вистачило би людських та матеріальних ресурсів. Імперії будуються на хитромудрому маніпулюванні. Зокрема, співвідношення колонізаторів та колонізованих у часи існування британської, французької та інших імперій складало пропорцію один до десяти. І, тим не менше, імперії ці успішно процвітали, оскільки уміло маніпулювали підданими за підмогою культур та ідеологій й вміння переконувати підлеглих у своїх культуртрегерських намірах. США не є тут винятком, покладаючись не стільки на безсумнівне лідерство в економічній або військовій, науковій або технологічній сферах, скільки на чинник «харизматичного домінування» (Макс Вебер), заснованого на культурно-ідеологічних переважаннях.

У цивілізаційно-культурних війнах воюють ідентифікації й аутентифікації, знаки й символи, кодування й етикетки, прапорці й наклейки (лейбочки). Перемагає той, хто виразніше від супротивника (опонента) усвідомлює себе, власні цілі й цілепокладання, має реальне автопозиціонування у світовому співтоваристві, уміє швидко, стисло й точно формулювати свою ідентичність й автентичність та з великою вірогідністю ідентифікувати інших.

Отже, «гарячі війни» зовсім не знімають ролі й значущості перманентних війн «холодних», інформаційних, на тлі яких «гарячі війни» виглядають неприємними «інсталяціями». При цьому кожна сторона у інформаційному протистоянні (навіть нейтральна) намагається отримати для себе якомога більше зисків, граючи на протилежностях і протиріччях минулого, сучасного й уявного майбутнього.

Відповідно до реалістичної логіки, у світі переважають зло й анархія. Тільки власна сила і принцип «допоможи собі сам» спроможні запобігти конфліктам; прагнути треба не до високої мети під назвою «мир», а до більш скромної цілі, яка називається «безпекою». У загостреній формі сутність обох концепцій можна виразити так: з одного боку, — «хо-

чеш миру, готуйся до миру», а з іншого — «хочеш миру, готуйся до війни». Який з означених підходів є розумною превентивною концепцією, виходячи зі складності проблем політики безпеки у світі XXI століття, важко сказати. Простіше констатувати доцільність поєднання обох підходів.

Сучасна оборона, як зазначають автори «Директиви з оборонної політики» ФРН [цит. за 1], не може бути зведена лише до відсічі збройним силам агресора по периметру кордонів країни або блоку НАТО. Оборона — це «запобігання конфліктам і кризам, подолання криз спільними міжнародними зусиллями». При цьому, як вказують автори зазначеного документа, оборона має забезпечувати адекватну відсіч загрозам, включно із загрозами терористичного й асиметричного характеру, які можуть виникнути в будь-який час, у будь-якій точці світу й можуть бути спрямовані проти кожного. Висновок зазначеної «Директиви» досить категоричний: безпека Німеччини в сучасних умовах має забезпечуватися у будь-якій точці планети.

Не випадково, такі війни у стилі кризового менеджменту зазвичай називають не війнами, а «точковими ударами», потреба у яких виникає, зокрема, у разі необхідності попередити «проліферацію» зброї масового ураження. У такому разі під «Counterproliferation» (контррозповсюдженням) слід розуміти специфічний різновид превентивного кризового менеджменту, який не виключає також воєнних зусиль. Джерела військової загрози виявляються, як правило, в сфері військово-політичних відносин. Їхні ознаки стосуються конкретних військово-дипломатичних і військово-економічних акцій сторін, а також дій військ та збройних сил, активізації інформаційно-психологічного протистояння й диверсійно-розвідувальної діяльності держав. Ключовим питанням для визначення військової небезпеки є проблема формулювання національних інтересів держави, під якими слід розуміти сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній, екологічній та інших сферах. Ці інтереси мають довготерміновий характер і визначають основні цілі, стратегічні й поточні завдання внутрішньої й зовнішньої політики держави. Найважливіші національні інтереси України у військовій сфері полягають у захисті незалежності, суверенітету, державної й територіальної цілісності, у запобіганні військовій агресії, забезпеченні умов для мирного демократичного розвитку держави.

Джерела

1. Белозеров В. Превентивная политика и военная сила // Военно-промышленный курьер. — № 49 (116). 28.12.2005 — 10.01.2006.
2. Beck U. World Risk Society. Polity Press, Malden, 1999.
3. Варвик Йоганнес. Недопущение войн и сохранение мира // Международная политика. — 2002. — № 11.
4. Воєнна безпека на межі тисячоліть. Монографія. — К.: НІСД, 2001.
5. Kaniell, M.H. World Of Risk: Next Generation Strategy For A Volatile Era. John Wiley & Sons (Asia), Singapore, 2000.- P. 10, 12, 18.
6. Картер Е. Б., Перри У. Дж. Превентивная оборона: Новая стратегия безопасности США / Под ред. С. К. Ознобишева. — М. Наука. 2003. — 230 с.
7. Конрад Н. Сунь-Цзы // Трактат о военном искусстве. — М.: Воениздат, 1950.
8. Kurtz, Howard. The Pictures Seen Round the World // Washington Post, May 5, 2004.
9. Макаренко И. К., Морозов В.С. Военная безопасность государства: сущность, структура и пути обеспечения на современном этапе - www.vrazvedka.ru/main/editor/makarenko.html#g11
10. Pilger John. Humanitarian Intervention is the Latest Brand Name for Imperialism as it Begins its Return to Respectability' // New Statesman, 28 June 1999.
11. Сенченко М. Преемптивна війна // Персонал. — 2006. — № 11.
12. Tariq Ali (ed.). Masters of the Universe? NATO's Balkan Crusade (London: Verso, 2000).
13. Тодд Э. После империи. Pax Americana — начало конца. — М.: Международные отношения, 2004.
14. Chandler, David Bosnia: Faking Democracy After Dayton. London: Pluto Press, 1999.
15. Chandler, David From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention.- London: Pluto Press, 2002.
16. Chomsky, Noam. The New Military Humanism: Lessons From Kosovo (London: Pluto Press, 1999).
17. Шимов Я. Аквариум // Отечественные записки. — 2003. — № 4.